

ACC. N:R M. 15367: 1-14.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Gustaf Appelberg, Kebabö*
Härad: *N. Asbo* Berättare: " " "
Socken: *Oderljunga* Berättarens yrke: *f. d. ämnesläsare*
Uppteckningsår: *1961* Född år *1878 i Oderljunga*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Husbondfolk och tjänstefolk. s. 1-14.

LuF 105.

27/6-61

Husbondsfolk och tjänstefolk

Nedanstående anteckningar gäller min hemsöken, Odeshunga, och tiden från 1880 fram till nutiden.

Allmänna förhållanden. Endast prästgården, militärhustället och några få större gårdar hade i regel tjänstefolk. Det övervägande antalet mindre jordbruk sköttes vanligen av ägarna själva och hemmavarande barn. Med en vanlig areal av 50-70 hektar, åker och skog, hade man 4-6 kor och ett par hästar eller svar, och där var knappast arbete för tjänstefolk. Även på de större gårdarna hade man sällan mera än 1 dräng och piga. Vid särskilda tillfällen, t. ex vid skörd och potatisfloekning, anlätades husransfamiljer och andra dagelönare. Annars förekommer knappast vare

Lag 105

1

sig tjänstefolk eller daglonnare här på orten. In-
dustrierna i Perstorp och Örtelljunga erbjuder bättre
arbetsförhållanden. Jordbrukarna ha skaffat sig
traktorer och maskiner och behöva mindre folk
och en massa kreaturlösa gårdar bedriva inget
egentligt jordbruk.

Arbetsförhållanden. Tjänarna utförde i regel
det hårda och smutsiga arbetet. Rikt bondefolk ar-
betade nog med lättare myslor, mera som sidofördriv.
Om det fanns dräng för jag inte husbonden kunde
slarna, men jag tror inte att detta arbete eller nå-
got annat, t. ex. träskning med slaga, ansågs o-
passande för någon att utföra.

Någon särskild färdighet hade jag inte för-
rekom mellan tjänarna. På flera gårdar med fle-
ra drängar hade nog "fördiängen" en sorts för-

mansställning gentemot "ryklaren" och de andra. Husmännens och annan elka arbetskraft anlitas vid tillfällen, då hemsarbetskraften inte räcker till, t. ex vid skörd och potatislockning samt för ~~en~~ vissa tillfälliga arbeten.

Männen skötte i stort sett skedarbetet och kvinnorna innesgårdarna. Uppfödning av kreaturen samt gödsling o. dyg. utfördes oftast av männen, men mjölkning var ett rent kvinnogöra. Sturmer är det ganska vanligt att männen sköter mjölkningen. Gårdsplakten utfördes naturligtvis av männen, men arbetet med fjäder, korvberedning o. s. v. av kvinnorna. Bakning var kvinnogöra, möjligen hjälpte männen till att elda upp bakugnen.

Om man eller kvinnor av någon anledning utförde arbete, som enligt gängse bruk tillkom det

andra könet, tror jag inte någon ansåg detta oför-
kände eller förnedrande.

Allt visst arbeten ansågs nedvärdande för män
och kvinnor och öknarna för dem, som utförde dem
kan jag inte minnas. Men det ansågs självklart, att
arbetet med lastningen, godsutskickning, sortering och
flänning vid slakt utfördes av männen, liksom att
pengoring av inälvorna o. dyl. vid slakt utfördes
av kvinnorna. Någon slags betoning eller kompen-
sation för utförandet av vissa slags arbeten, har
jag inte hört talas om.

Arbets- och fritid. Någon lagstadgad arbets-
tid fanns väl knappast i den gamla tiden. I regel
arbetade man nog från klockan 6 på morgonen
till 8 på kvällen, ofta med i timmes middagsrast.
Detta gjorde, att artificiell belysning vissa tider

fick användas, t. ex. vid löskning med slaga. Tjänarna hade fritid efter arbetstidens slut samt på söndagen. Fast vissa arbeten måste utföras även på söndagen. Tjänarna måste utfodra och sköta husdjuren och kvinnorna sköta mjölkning, distning och kambe och smattlagning. Några särskilda fridagar eller frikvällar ^{kvällar} förebommo nog sällan. Sin fritid fingo de naturligtvis disponera efter gottfinnande för arbete för egen rakning, besök hos gods ämner o. s. v. och något förbud att lämna gården tror jag inte förekom. Naturligtvis kunde de stanna på sina rum på gården, om de ville.

Umgående. Känslan av samhörighet mellan husbondet och tjänare var väl olika på olika ställen och berodde väl på kontrahenternas inställning och lynde m. m. Kännetecknet av fägga slagen är ju på

olika, men oftast var nog förhållande goda. Åt gå-
mare betraktades och betraktade sig själva som med-
lemmar av familjen förkom säkert, men ofta föro-
fanns nog en viss känsla av social grännskärning.

Åt gåmarna delade rum med husbondefol-
ket var nog mindre vanligt. Oftast bodde de i
särskilda "kammare". Spänkkammaren var vanli-
gen i stallbyggnaden, där man insett ett litet
rum, som i regel påknade eldstad och var, syn-
nerligen nödvändigt möblerat. Åt locka, pinn
från arbetet uti vilt kläder var ett problem för
drängon. Somliga försökte locka dem genom att
lägga dem på hästarna under lufffilten. Piggkam-
maren var vanligen ett litet rum i bostadsbygg-
naden, oftast påknande eldstad. Efter hand ble-
v gånstefolkets bostäder människovärdigare,

varnadt väl som en följd av lagstiftning i
sakten. Sina lillhörigheter förvarade tjänarna
i sina kammarer, som väl alltid saknade gos-
derob. Tjänarna uppehöll sig i dagligstugan
huvudsakligen under måltiderna.

På mindre gårdar äto nog tjänare och hus-
hånder tillsammans, men på större gårdar
ät ofta husbondefolket för sig självt. Jag tror
knappast, att folket här var på någonting med hur
man satt vid bordet i vardagslag, men det till-
hörde ju av äldre husbonden att sitta vid "översta
bordsändan" och tjänaren vid den "nedersta".

"Folkartus" fanns i prästgården och betäcktes
samt möjligen på någon större gård. Tjänstefol-
ket och tillfälliga arbetare äto där och kunde
väl, om den var ledig, använda den som en rest 7

sällskapsrum. På prästgården användes folk-
stuan vid konfirmeringsundervisningen. När
folkastua infördes ort jag ingenting om. Hus-
vilda husbondefolket åt alla måltiderna för sig själ-
va eller endast vissa mål är prät au påga. Det
var olika på olika gårdar. Skinnaden beträffan-
de kosten för arbetskraften i folkastuan och för
husbondefolket är omöjlig att redogöra för, men
^{maten} den var nog mera utskott för husbondefolket. Hade
man gäster, var nog knappast tjänarna med. Vid
julen och andra högtider deltog nog tjänarna van-
ligen i högtidligheterna, åtminstone någon stund.
Stora stora förändringar i förhållande mellan
tjänare och husbonder för och nu har jag inte ha-
skett.

Husvilda tjänarnaingo deltaga i familjekä-

bus och andra festligheter beständes väl av hus-
bonden och var olika i olika gårdar, men var
nog inte regel. Torr de orod, bespindades de som
andra gäster. Särskilda platser i kyrkan för
tjänarna förekom inte. Tärje by hade vissa be-
stämda bänkar i kyrkan och där såg sig alla
från byn efter hand som de anlände utan pang-
ordning. Tjänarna fingo naturligtvis gå i kyr-
kan när de ville, om de voro lediga.

Några särskilda regler för ungdomen mellan
tjänstefolket och gårdarnas ungdom känner jag
inte till, men nog tror jag, att gårdsungdomen
tyckte sig vara litet "finare" än tjänarna. Vid
ungdomsfester, dansbanor och logdanser hade väl
alla tillfälle och deltaga, om de krävdes om det.
Särskilda grupperingar efter hemort eller sociala 9

skilnader kunde jag inte talas om.

Markornet. Tjänstefolket kom väl i regel från enkla hem och fångs bondfamiljer. Äu de sökte sig till vissa gårdar eller orter har jag mig icke bekant. Men massor av ungdomar vände till Sverige för att söka arbete där.

Äu en gårdsvon eller gårdsdotter hade dräng- eller pigbjänst har jag inte föranlidde någon förändring av behandlingen av tjänstefolk och gård ungdom.

Giftsmål mellan gård ungdom och tjänstefolk förekom ofta och väckte sällan något vidare uppmärksamhet. Som husmor eller husbonde sköttes sig i regel dessa tidigare tjänare bra.

Husbondevälde.

Tjänarna tilltalades i regel med "du" eller för-

namnet. Tjänarna tilltalade oftast husbonden
med efternamnet eller titeln, om han hade sådan.

Husbondetjänsterna gav då i regel sina befattning-
ar i form av tillsägelse om vad som skulle göras.
Arbetsanvisningen hade nog ibland former
av samråd med tjänaren, men oftast bestämdes
nog husbonden själv, vad som skulle utföras.

Besträffningar härda jag aldrig talas om.

På tal om tilltal förvånade det mig som jag
såg, att man här på orten såmligen allmänt till-
talade äldre personer med "J", samt verbet i
pluralis. Det hände till och med, att söner och
döttrar började säga "J" till sina gamla föräldrar
i stället för det tidigare använda "far" och "mor".
Vilka regler man följde för att börja använda
dessa "J", kom jag aldrig under fund med. Jag

har, att man ansåg sig fria använda "i" då de gamla överlämnade gården till barnen eller annars slutade arbeta. Vid ett tillfälle, då en medelålders karl blev tilltalad om "N", utbrast han indignerad: "Jag är inte så gammal, att du behöver säga 'I' till mig!"

Att tjänstefolkets arbetskraft utnyttjades otillräckligt förskott kanske, liksom att koster ibland var av enkla slag, men jag tror, att det var mera undantagsfall.

Jag minns inte något fall, då tjänare lämnade sin plats i slags tid och vet pålunda vilka vilka åtgärder husbonden kunnat vidtaga, men tjänstehjonstjänsterna var ju kända av både husbonde och tjänare.

Anställningslid. Tjänstefolk anställdes van-

att dem och att man av dem kunde fordra
huv mycket arbete som helst. Den allmänna ut-
vecklingen på arbetsmarknaden har ju medförd,
att tjänarna, där sådana finnas, fått oordentliga
rum m. m., bestämd arbetstid och i öfrigt be-
handlas bättre. Men dessa förändringar falla
inte särskilt i ögonen här, därför att det fanns och
finns så relativt få anställda tjänare här
i socknen. Flertalet av befolkningen utgöres
av ägarna till relativt små gårdar med ibland
svag ekonomi och detta befolkningsskikt betrak-
tade sålunda figor och drängar som socialt under-
lägsna.